

ESKİ YUNANCA: GENEL BİLGİLER

1. Yunanca bir Hint-Avrupa dilidir. On dokuzuncu yüzyılın başından beri dilbilimciler kadim ve modern Avrupa ve Asya dillerinin büyük bir aile olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymak üzere, kendi grupları dışındaki dillerin aksine kendi içlerinde yakın ilişkileri olan bu dilleri incelemişlerdir. Hint-Avrupa dilleri arasındaki akrabalık onları konuşanlar arasında tarih öncesi bir akrabalığı yansıtmaktadır. Hint-Avrupalı olarak sınıflanan dil gruplarından birkaçı Hintçe (Eski Hintçe, yani Sanskritçe), Slavca, Italik diller (Latince dâhil), Germanik diller ve Yunanca olarak sayılabilir. İngilizce Germanik atalarıyla Fransızca aracılığıyla bünyesine dâhil ettiği Latin öğelerin bir karışımı olarak Hint-Avrupa dilleri arasındadır.

2. Balkan yarımadasının ve Ege adalarının MÖ 2000'den önceki sakinleri Yunancadan başka bir dil konuşuyordu (bunlardan bazıları da muhtemelen Hint-Avrupa kökenli değildi). Ankaradaki, adalardaki ve Küçük Asya'nın kıyılarındaki ilk gruplar arasında (hâlâ çözülememiş olan) Linear A olarak bilinen bir yazıyı kullanan Girit'teki Minoslular; Kıbrıs'taki Eteokypriot'lar ve diğer kavimler (Pelasglar, Karlar, Tyrsenler, Lelegler) vardı.

Yunan dili daha sonra Yunan Dünyası haline gelecek bu coğrafyanın daha önceki sakinlerinden kimi sözcükleri miras almıştır. Pek çok yer adının Yunan-öncesinden kalıntı olduğu düşünülmektedir. Örneğin, *-nth-* (ya da İonia lehçesindeki eşdeğeri *-nd-*) ya da *-ss-* içeren Korinthos, Zakynthos, Aspendos, Parnassos, Halikarnassos, Hymettos gibi adların ve Athenai, Mykenai, Kalymna gibi burun harfleriyle biten adlar bu kalıntılar arasında sayılabilir. Bazı kişi adları da bu türden kalıntılar arasındadır: örneğin Akhilleus gibi *-eus*'la biten eril adlar ya da şair Sappho'nunki gibi *-o*'yla biten adlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Birkaç nesnenin adları da Yunan-öncesi dönemden hayatta kalmış olabilir: örneğin, *plinthos* (tuğla), *kolossos* (heykel), *thalassa* (deniz).

3. Yunanca konuşan kavimler Yunan Dünyası'na bizim bildiğimiz kadarıyla iki ana dalgada göç etmişlerdir. "Akha göçü" (kuzeyden ve doğudan) denilen göç MÖ 2000 ila 1500 (belki de yaklaşık MÖ 1900 civarında) gerçekleşmiştir. MÖ 1600 ila 1200/1100 civarında ortaya çıkan Mykenai uygarlığı, Akha kültürünün bir parçasıydı. Mykenailular Minosluların kullandığı Linear A'nın bir uyarlamasıyla belgelerini (kil tabletler halinde) kayıt altına almışlardır. Linear B adı verilen bu yazı 1952'de (Michael Ventris tarafından; bkz. VENTRIS-CHADWICK 1956) çözülmüştür ve Yunancanın en erken biçimlerinde biri olarak karşımıza çıkmıştır. Linear B'nin kullanımı muhtemelen resmi belgeler, envanterlerle sınırlıydı ve görünen o ki zamanın saray çevresindeki özel eğitimli yazıcılar sınıfı tarafından ifa ediliyordu. MÖ 1200 civarında Mykenai saray kültürünün yok oluşundan sonra, MÖ 1100'lerde Linear B bilgisinin tamamen yok olduğu görülmektedir. Mykenai uygarlığının sonu Doğu Akdeniz'deki kültürlerin büyük parçalanma süreciyle, doğal olaylarla (volkanik patlamalar, depremler ve seller gibi) ve Yunanca konuşan halkların (Dorlar olarak bilinen) yeni dalga akınlarıyla bir şekilde ilişkilidir. Ancak yıkımın kesin ayrıntıları ve kronolojisi çeşitli biçimlerde yeniden kurulmuştur. Yunanların kendileri Mykenai çağını kahramanlar ve büyük savaşçılar çağı olarak hatırlarlardı ve onun sonunu Thebai'deki ve Troia'daki ünlü savaşlarla ve Dor istilasıyla ilişkindirlerdi.

4. Bilim insanları erken dönemdeki Yunancanın (ca. MÖ 1500) birkaç özelliğinin genel olarak Klasik Yunancada ya da İonik-Attik lehçe ailesinde bulunmadığını çıkarsamışlardır. Bunlardan en önemlileri şöyle sıralanabilir:

- Klasik Yunancanın pek çok lehçesinde daraltılmış olmak yerine ayrı sesler olarak bırakılan *-araya* giren bir konsonantla birlikte ortaya çıkan *-açık ünlüler*
- Etimolojik olarak uzun sesli olan *a*'nın her bağlamda olduğu gibi kalması. Oysa sonrasında bu seslinin değişiminin bazı lehçelerin özelliğidir.
- *V*-sesinin (*vav* ve *digamma*) ve *h*-sesinin o dönemde bulunması. Oysa çoğu klasik lehçede *v*-sesi kaybolmuştur, bazılarında da *h*-sesi görülmez.
- Yarı-ünlü *i*'nin henüz konsonantlardan sonra kullanılması. Oysa daha sonraki lehçelerde böyle bileşkelere sonra başka sesler geliştirilmiştir.
- Klasik Yunancada kullanılan theta son ekli aoristum geçmiş zamanın henüz bulunmaması.

- Adların çekiminde daha fazla düzensizliğin olması.

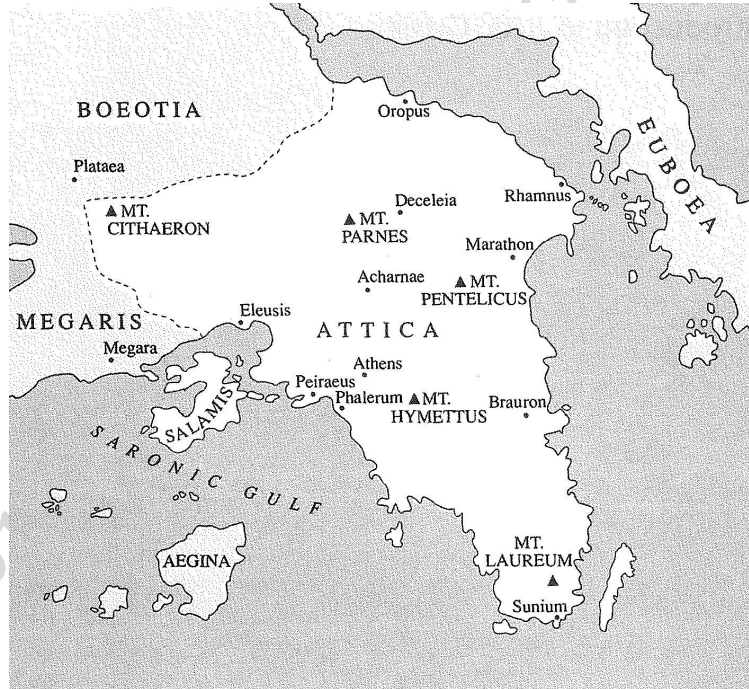
Bunun yanı sıra Yunanca diğer Hint-Avrupa dillerinden birkaç önemli noktada ayrılmaktadır:

Vurgulayan aksan yerine ton bildiren aksanlara sahiptir ve bu diğer dillere kıyasla çekim son eklerinin daha iyi bir şekilde hayatta kalmasını sağlamıştır.

- Baştaki Hint-Avrupa *s-*'si Yunancada *h-*'ye dönüşmüştür.
- Baştaki yarı-ünlü *i-*' Yunancada ya *h-* ya da *zeta* haline gelir.
- Kökensel olarak Hint-Avrupa dillerindeki adın hallerinden üç tanesi (*ablatus*, *instrumentalis*, *locativus*) Klasik Yunanca geliştirilirken kaybolmuştur ve bu kullanımlar başka haller tarafından devralınmıştır.

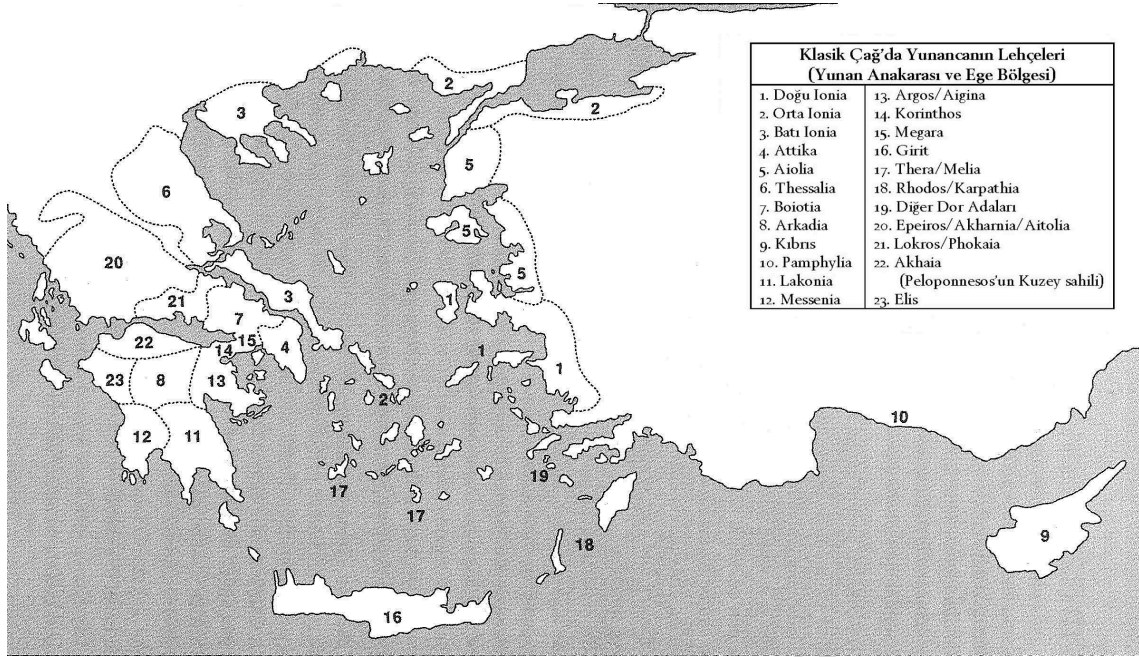
5. Eski Yunan dilinin Klasik Çağı kabaca MÖ 750 ila 350 yılları arasındaki süreyi kapsamaktadır. Başlangıcını işaretleyen şey Yunan alfabesinin yaygınlaşmasıdır ve günümüze kalan ilk izler MÖ sekizinci yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Sonu ise pek çok klasik lehçenin yok olması ve yeni bir ortak lehçenin ortaya çıkmasıyla belirlenmiştir. Klasik dönem için çok sayıda lehçe belgelenmesini yazıtların, grafitilerin sunduğu kanıtlara ve günümüze kalan edebi eserler borçludur. Lehçeler sıklıkla imla, tonlama, telaffuz, sözcük dağarı ve hatta sözdizimi bakımından büyük ölçüde birbirinde farklılık gösterir; ancak bu lehçeleri konuşanlar hâlâ birbirleri Yunanca konuşanlar olarak tanır.

Bu dönem lehçeleri aşağıdaki haritada görülebilir. Bunlar üç ana lehçe grubuna ayrılırlar. Ionik-Attik grup 1-4 arasında yer alan lehçeleri kapsar. 5.-10. sırada yer alan lehçeler Akha grubu (5-7, Kuzey Akha; 8-10, Güney Akha) arasında yer alırlar. Bu iki grubun göçlerin Dor-öncesi katmanına karşılık geldiğine inanılır. Üçüncü ana grup, Dorik-Kuzey Batı Yunanca Dor göçlerine karşılık gelmektedir ve 11.-23. grupları (11-17, Dorik; 18-19, Kuzey Batı Yunanca; 20-23, diğerleri) kapsamaktadır. Haritada gösterilmeyen Yunanca konuşan bölgeler olarak klasik dönemde kolonize edilen Sicilya, Güney İtalya, Kuzey Afrika ve Karadeniz bölgeleri sayılabilir.

6. Attik lehçe Peloponnesos'un üzerindeki anakıtının Güney Doğu kısmından dışarı doğru çıkan Attika yarımadasının yerli halkı tarafından konuşulurdu. Attika'nın baş kenti ve politik merkezi Atina'ydı. Bu ders notunda öğretilen Yunanca temelde MÖ dördüncü ve beşinci yüzyıldaki Attika Yunancasıdır. Attika lehçesi bu dilin öğrenimine başlamakta Yunancanın en uygun biçim olarak belirmektedir. Çünkü Attik Yunanca bilgisi öğrencileri hem Attika Draması'na hem de büyük miktardaki tarihsel, retorik ve felsefi düz yazı metnine erişebilir kılmaktadır. Bir kez Attika Yunancasında ustalaştıktan sonra, Homerosçu şiirin, koro şiirinin, Ionik düz yazının ve pastoral şiirin lehçelerinde bulunan değişikliklerini öğrenmek görece daha kolay hale gelir. Attika Yunancasında Yeni Ahit'in geç dönem Yunancasına geçmek çok daha kolaydır.

Attik lehçe Ionik lehçeyle bazı özellikleri paylaşarak Attik-Ionik lehçeyi diğerlerinden ayrı kılar ve başka bazı özellikler göstererek Ionik lehçeden ayrılır:

- En göze çarpan özelliklerden biri kökensel olarak uzun ünlü *a*'nın geliştirilmesidir: bu ses İonik lehçede her durumda ve *e*, *i* ya da *r* seslerinde sonraki durumlar haricindeki her durumda bir uzun-*e* ünlüyü (*eta*) haline gelir.
- Belirli sözcüklerin sonundaki uzun ünlülerle kısa ünlüler birbirinin yerine geçer (*metathesis*): yani, uzun-kısa iken kısa-uzun hale gelir. (Bu türden *metathesis*'lerin konsonantlar bağlamında Türkçedeki örnekleri arasında, *kirpi* = *kıpri*, *kibrit* = *kırbıt*, *toprak* = *torpak* sayılabilir.)
- Gerek İonia gerekse Attika lehçelerinde *v*-sesi kaybolur; ancak İonia lehçesinde *vav* sesi *l*, *n*, or *r*'den sonra kaybolduğunda, bir önceki hecede yer alan kısa ünlü uzun hale gelir (dengeleyici uzama), oysa Attika lehçesinde kısa ünlü değişmeden kalır. (Örn., özgün hali *korvos* (genç) olan sözcük Attika lehçesinde *koros* haline gelirken, İonia lehçesinde *kouros* olarak kalır.)
- İonia ve Attika lehçelerinde bir sonraki sözcük bir ünlüyle başlıyorsa, çekimin sonunu belli etmek için tercihe göre bir *-n* eklenir (buna *ny ephelkystikon* denir ve bu ekleme *hiatus*'tan, yani bir konsonantla bölünmemiş iki ünlünün birlikte okunmasından kaçınmak için yapılır).
- Diğer lehçelerden farklı olarak, İonia ve Attika lehçelerinden mastarın son eki (*-menai* yerine) *-nai*'la biter, "eğer" anlamında (*ai* yerine) *ei* ve modal partikel olarak (*ke* yerine) *an* kullanılır.
- İonia lehçesindekinin tersine, Attika lehçesinde *-ss-* yerine *-tt-* (tıpkı *thalatta* vs. *thalassa*, "deniz" örneğindeki gibi) ve *-rs-* yerine *-rr-* (tıpkı *tharreo* vs. *tharseo*, "kendinden emin olmak" örneğindeki gibi) kullanılır, bir çift nesneyi ifade etmek için (çoğul yerine) ikil sayıları kullanmaya devam edilir, ve genel olarak çok sayıda düzensiz biçim korunur.

7. MÖ beşinci yüzyılın ikinci yarısında Atina'nın askeri, ticari ve entellektüel alanlardaki baskın konumu yüzünden, Attika lehçesinin kullanımı daha yaygın hale gelmiştir. Attika dışındaki insanlar tarafından gittikçe artan bir şekilde kullanılmaya başlanınca, Atina'nın yerlileri arasındaki kullanımı dışında pek çok kendine özgü niteliğini yitirmiştir. Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde, yeni, ortak olarak adlandırılan bir lehçe ortaya çıkmıştır: Koine. Bu dil Büyük İskender'le Asya ve Mısır'a yayılmış ve böylelikle başka tadilatlarla uğramıştır. Dördüncü yüzyılın ortasından itibaren, Yunanca konuşma dili uzun ve kademeli bir değişim sürecine girmiş, bu süreçte telaffuz, vurgulama, sözcük dağarcığı ve sözdizimi etkilenmiş ve sonuçta da Koine eski lehçelerin yerine geçmiştir. Dildeki bu değişimler, özel mektuplar, sözleşmeler, Yeni Ahit'in de dâhil olduğu yüksek bir kültürel niyeti olmayan yazılar gibi o çağda yazılan edebi olmayan metinlerde de açıkça ortadadır. Fakat eğitilmiş yazarlar asırlar boyunca Klasik Attika Yunancasına mümkün olduğunca yakın kalmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda yaşayan konuşulan dille yapay (temelde yazılı) dil arasında modern zamanlara kadar kendini gösteren kültürel bir ayrım koymuşlardır.

KAYNAKÇA

VENTRIS, M. – CHADWICK, J. (1956). *Documents in Mycenaean Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ders Notu (2016–2017) © Erman GÖREN